

Małgorzata Miśniakiewicz

Katedra Towaroznawstwa Żywności

Grzegorz Suwała

Katedra Towaroznawstwa Żywności

Żywność ekologiczna w świadomości Polaków

1. Wprowadzenie

Według szacunków Amerykańskiego Centrum Kontroli Chorób stan zdrowia człowieka zależy w 53% od stylu życia (w tym od sposobu żywienia), w 21% od stanu środowiska, w 16% od uwarunkowań genetycznych, a zaledwie w 10% od skuteczności działania służby zdrowia [1]. Dane te potwierdzają wagę jakości żywności, którą codziennie spożywamy, jakości, która dla stale rosnącej grupy konsumentów staje się najistotniejszym kryterium wyboru przy podejmowaniu decyzji o zakupie danego towaru.

Obecnie coraz powszechniejsze staje się przekonanie, że współczesne metody wytwarzania żywności, dążące do ciągłego wzrostu wydajności przy jednoczesnym obniżaniu kosztów produkcji, nie zapewniają otrzymywania produktów o odpowiednio wysokiej jakości zdrowotnej. Produkty te zawierają często nadmiar azotanów, pozostałości pestycydów, metali ciężkich, węglowodorów aromatycznych i tym samym wywołują alergię, zmniejszają odporność organizmu, przyczyniają się znacząco do rozwoju szeregu chorób cywilizacyjnych. Jak wynika z oceny Światowej Organizacji Zdrowia WHO, ok. 70–80% metali ciężkich (kadmu, ołowiu, rtęci), pestycydów, herbicydów, a także innych związków, na które narażony jest człowiek w przeciętnie uprzemysłowionym otoczeniu, pochodzi z żywności. Średnio rocznie przeciętny konsument wprowadza do swego organizmu ok. 2,5 kg związków chemii rolnej i spożywczej. O faktycznej jakości codziennego pokarmu i oczywiście o błędnych nawykach żywieniowych jednoznacznie świadczą m.in. koszty leczenia chorób uwarunkowanych niewłaściwym odżywianiem, sięgające

np. w Niemczech 30 mld euro. W Polsce brak jest wiarygodnych danych na ten temat, ale można przypuszczać, że są one równie niepokojące [6, 15].

W takiej sytuacji, przy stale rosnącej świadomości ekologicznej i żywieniowej społeczeństwa, coraz większa grupa konsumentów poszukuje żywności ekologicznej, organicznej, mało przetworzonej, pochodzącej z certyfikowanych gospodarstw ekologicznych. Żywność ta umożliwia nie tylko podtrzymanie procesów przemiany materii w organizmie, ale także przyczynia się do zachowania dobrego stanu zdrowia i tym samym stanowi ważny element profilaktyki zdrowotnej społeczeństwa [4, 16, 17].

Celem niniejszej pracy jest określenie poziomu zainteresowania Polaków żywnością ekologiczną, stopnia zrozumienia podstawowych pojęć z nią związanych oraz znajomości znaków pozwalających na odróżnienie żywności ekologicznej od konwencjonalnej. Szczególną uwagę zwrócono na ustalenie świadomości w zakresie żywności ekologicznej mieszkańców Krakowa, bo jak wynika z dostępnych danych literaturowych, przeciętny konsument żywności ekologicznej to mieszkaniec dużego miasta, o średnim lub wyższym wykształceniu oraz wyższych niż przeciętne dochodach na członka rodziny, a także uczniowie i studenci, co jest wynikiem prowadzonej w szkołach i na uczelniach edukacji ekologicznej [4, 7, 19].

2. Charakterystyka żywności ekologicznej

Żywność pochodząca z rolnictwa i przetwórstwa ekologicznego określana jest jako ekologiczna, biologiczna, organiczna lub biodynamiczna. Tego typu rolnictwo oznacza system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej, co pozwala osiągnąć równowagę paszowo-nawozową w obrębie gospodarstwa, oparty na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie. Podstawową zasadą jest odrzucenie w procesie produkcji żywności środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej, dzięki czemu uzyskuje się wysoką, tzw. pierwotną jakość biologiczną płodów rolnych zbliżoną do jakości żywności powstałej naturalnie, bez ingerencji człowieka [9, 13, 17, 21]. Taki system gospodarowania pozwala jednocześnie na zachowanie walorów środowiska naturalnego, jego bioróżnorodności, a zarazem chroni glebę, wodę i krajobraz.

W epoce globalnego zanieczyszczenia nie ma już niestety terenów nieskażonych ani całkowicie naturalnych produktów żywnościowych. Dokonując jednak zakupów w świadomy sposób można znacząco ograniczyć niebezpieczeństwo spożywania zanieczyszczeń. Rolnictwo ekologiczne nie daje stuprocentowej gwarancji, że jego produkty będą całkowicie wolne od transgranicznych zanieczyszczeń pochodzących z powietrza (obecność pestycydów wykryto nawet w lodach Antarktydy), gleby, wody i innych źródeł znajdujących się poza kontrolą rolnika, choć wymaga spełnienia określonych kryteriów środowiskowych [10]. Ogólnie

z uwagi na globalne zanieczyszczenie środowiska nie można zagwarantować, że jakakolwiek żywność będzie wolna od zanieczyszczeń.

W rolnictwie ekologicznym obowiązuje zasada kontroli procesu wytwarzania, a nie produktu – przyjmuje się, że jeśli warunki środowiskowe nie budzą zastrzeżeń, to jakość produktów rolniczych zależy od sposobu wytwarzania. Zdaniem znawców tematu, bywa to powodem ograniczonego zaufania do jakości ekologicznych produktów żywnościowych wśród coraz liczniejszej grupy konsumentów. Wysokie koszty badań analitycznych, trudności z uzyskaniem wiarygodnych wyników niektórych analiz, np. oznaczeń jakościowych i ilościowych pozostałości pestycydów, czy w końcu brak zadowalających metod analitycznych do określania jakości żywności ekologicznej – to najczęściej wymieniane przyczyny uznania sposobu produkcji za podstawę atestowania produktów z rolnictwa ekologicznego [9, 14].

Jedynym czynnikiem decydującym obecnie o różnicy między żywnością ekologiczną a konwencjonalną jest zatem sposób uprawy i jawność produkcji żywności, od etapu uzyskiwania surowców, przez ich przetwarzanie, aż do wprowadzenia na rynek, czyli do handlu detalicznego. Dzięki spełnieniu określonych kryteriów środowiskowych będących podstawą do zakwalifikowania danego gospodarstwa jako ekologicznego (określają one m.in. odległość gospodarstwa od dróg o dużym natężeniu ruchu czy dopuszczalną zawartość metali ciężkich w glebie) te zagrożenia są maksymalnie minimalizowane. Ekologiczna metoda produkcji żywności wnosi więc swoistą wartość dodatkową – ekożywność podlega ogólnym wymaganiom prawa żywnościowego, a dodatkowo kontrolowany jest sposób jej produkcji. W efekcie uzyskuje się produkty o wysokich walorach jakościowych i zdrowotnych przy minimalnym wykorzystaniu zasobów środowiska naturalnego.

Żywność ekologiczna to żywność, która [2, 14]:

- została wyprodukowana w optymalnych warunkach środowiska, metodami pozwalającymi utrzymać harmonię z przyrodą, w gospodarstwach posiadających wymagany przez przepisy certyfikat;
- przetwarzana jest metodami pozwalającymi na zachowanie w jak największym stopniu jej naturalnej wartości odżywczej;
- wytwarzana i przechowywana jest bez konserwantów, sztucznych barwników i innych dodatków funkcjonalnych, kierowana do zbytu w opakowaniach przetwarzalnych biologicznie, np. mleko, napoje i przetwory mleczne mogą być zbywane wyłącznie w opakowaniach szklanych.

Zgodnie z Ustawą z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym, żywność ekologiczna to żywność, która w swoim składzie zawiera co najmniej 95% składników wyprodukowanych metodami ekologicznymi lub w pełni czystych (tzn. surowców ekologicznych), lub zawiera co najmniej 70% tych składników, a pozostałe składniki pochodzenia roślinnego są dopuszczone do przetwórstwa prowadzonego metodami ekologicznymi [18].

W zależności od zawartości składników organicznych żywność ta dzieli się na trzy kategorie:

- kategoria I – produkt ekologiczny – zawiera więcej niż 95% składników organicznych – tylko taki produkt może być określany i etykietowany jako „organiczny”;
- kategoria II – produkt częściowo ekologiczny – zawiera 50–95% składników organicznych,
- kategoria III – produkt *non-organic* – zawiera mniej niż 50% składników organicznych.

Tylko tak określone przetworzone produkty rolne, zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem, mogą być wyraźnie oznakowane etykietą i wprowadzone do obrotu handlowego jako produkty rolnictwa ekologicznego [15, 18].

Żywność pochodząca z gospodarstw ekologicznych jest:

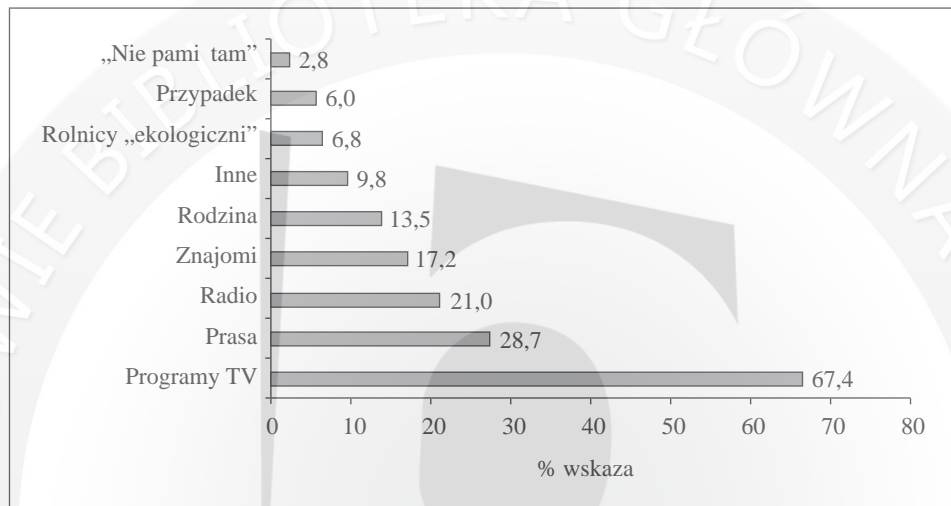
- pełnowartościowa – wykazuje możliwie największą i zbilansowaną zawartość niezbędnych składników pokarmowych, tzn. więcej witamin, cukrów prostych, skrobi, białka oraz suchej masy w porównaniu z żywnością z gospodarstw konwencjonalnych;

- mało przetworzona, czyli pierwotna – przetworzona tylko w niezbędnym stopniu (np. ogrzana, suszona, kiszona, rozdrobniona), a przy tym pozbawiona szkodliwych dodatków chemii spożywczej;

- świeża, a jednocześnie posiada lepsze własności przechowalnicze, dzięki większej zawartości suchej masy i składników mineralnych w stosunku do produktów konwencjonalnych. Badania prowadzone m.in. przez E. Rembiałkowską wykazały, że warzywa z gospodarstw konwencjonalnych na skutek intensywnego nawożenia azotanami zawierały więcej wody, w związku z czym charakteryzowały się wyższą aktywnością enzymatyczną, co znacznie przyspieszało ich gnicie i obniżało ogólną podatność na infekcje w trakcie przechowywania. W przypadku ziemniaków konwencjonalnych straty w trakcie przechowywania wyniosły 27%, a ekologicznych – były niemal dwukrotnie niższe i wyniosły 14% [20];

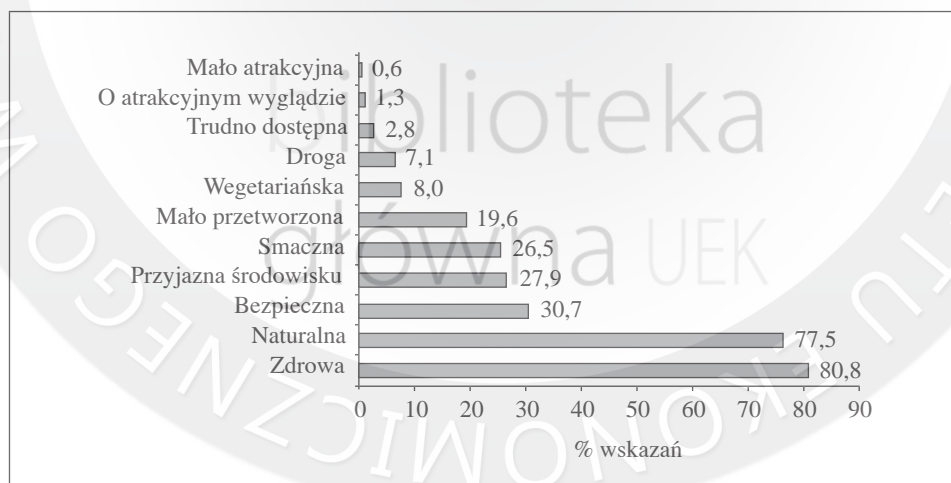
- zawiera mało zanieczyszczeń chemicznych – metali ciężkich, pozostałości pestycydów, aflatoksyn, azotanów, azotynów – w żywności ekologicznej zawartość tych związków jest na poziomie znacznie niższym od dopuszczalnych norm lub nie jest w ogóle wykrywana. Jak wynika z dostępnych danych, 93% badanych owoców i warzyw z gospodarstw ekologicznych nie zawierało wykrywalnych ilości pestycydów. W pozostałych 7% wykryta zawartość pestycydów była znacznie niższa od dopuszczalnej normy. Dla porównania w grupie owoców i warzyw z gospodarstw konwencjonalnych 49% z nich nie zawierało wykrywalnych ilości pestycydów, w 48% ilość wykrytych pozostałości pestycydów była poniżej dopuszczalnych norm, a w 3% badane owoce i warzywa konwencjonalne zawierały większą niż dopuszczalna ilość pestycydów [2, 8, 20].

Przeprowadzone dotychczas badania wskazują, że podstawowe źródła informacji Polaków o żywności ekologicznej to media, zwłaszcza telewizja i prasa, oraz źródła osobiste – rodzina i znajomi [15, 19] (rys. 1).

Rys. 1. Źródła informacji Polaków o żywności ekologicznej

Źródło: [19].

Rys. 2. Atrybuty przypisywane żywności ekologicznej

Źródło: [19].

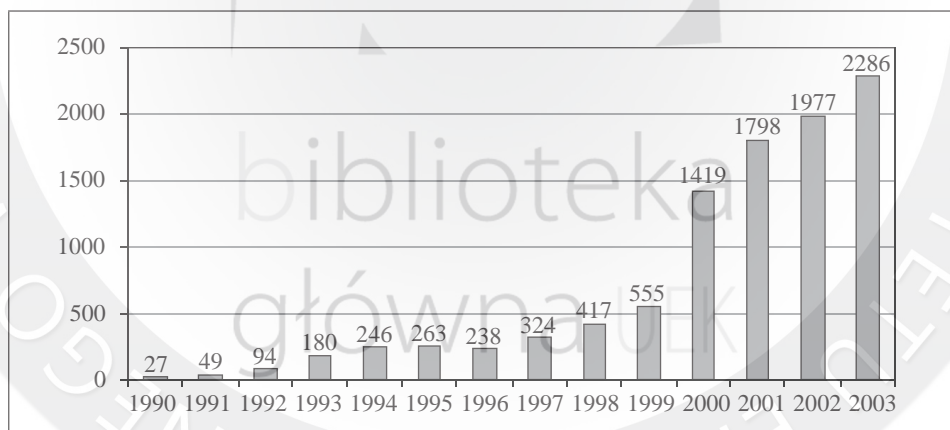
Warto podkreślić, że ekologiczne metody produkcji żywności są optymalnym połączeniem działań na rzecz ochrony zdrowia konsumentów z działaniami na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Jest to system zrównoważony pod względem:

- ekologicznym – obciąża środowisko w stopniu równym jak naturalne ekosystemy,
- ekonomicznym – jest w dużym stopniu niezależny od nakładów zewnętrznych,
- społecznym – pozwala na zachowanie oraz rozwój wsi i rolnictwa jako wartości kulturowych i społecznych.

Sposób postrzegania żywności ekologicznej w Polsce w odniesieniu do żywności konwencjonalnej przy uwzględnieniu hierarchii przypisywanych jej atrybutów przedstawiono na rys. 2.

3. Rynek żywności pochodzącej z rolnictwa ekologicznego

Rynek żywności ekologicznej należy obecnie do najdynamiczniej rozwijających się sektorów rynku produktów spożywczych w krajach Unii Europejskiej [6, 19]. W Polsce obserwuje się powolny, ale systematyczny przyrost liczby gospodarstw ekologicznych, niemniej znajduje się on nadal w początkowej fazie rozwoju.

Rys. 3. Liczba gospodarstw ekologicznych kontrolowanych w Polsce w latach 1990–2003 (z certyfikatem i w trakcie starań o jego uzyskanie)

Źródło: [9].

Pod względem ilościowym produkcja rolna o charakterze ekologicznym ma więc w Polsce marginalne znaczenie. Wynika to z jednej strony z małej podaży produktów rolnictwa ekologicznego, a z drugiej z niewielkiego popytu na ten

rodzaj żywności. Specjaliści zgodnie twierdzą, że opłacalność takiej działalności znacznie zwiększyłoby zorganizowanie rynku zbytu.

Jak wynika z rys. 3, liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce stale rośnie – w 2003 r. było ich o 15,6% więcej niż w 2002 r. Nadal jednak ich liczba jest niewielka zważywszy, że prawie w całości grunty na terenie Polski spełniają wysokie wymagania środowiskowe. Potencjalne możliwości produkcji żywności metodami ekologicznymi w Polsce nie są więc jeszcze w pełni wykorzystywane, głównie z powodu relatywnie niskiego wsparcia gospodarstw ekologicznych przy znacznie wyższych kosztach produkcji. Biorąc pod uwagę łączną liczbę 2286 gospodarstw ekologicznych i gospodarstw przechodzących na tę produkcję, okazuje się, że stanowią one tylko 0,11% ogólnej liczby polskich gospodarstw rolnych. Powierzchnia użytków rolnych tych gospodarstw wynosi łącznie 50 tys. ha, co stanowi zaledwie 0,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych w Polsce [9].

Warto podkreślić, że w niektórych krajach UE odsetek gospodarstw ekologicznych jest znacznie wyższy niż w Polsce. Przykładowo, spośród krajów „piętnastki” najwyższy odsetek gospodarstw ekologicznych odnotowano w 2003 r. w Austrii (9,2% ogólnej liczby gospodarstw), Finlandii (6,8%) i Danii (5,9%). Najwyższy procentowy udział powierzchni, na których prowadzona jest produkcja ekologiczna, w stosunku do ogólnej powierzchni użytków rolnych w danym kraju wystąpił w Austrii (11,6%), we Włoszech (8%) i w Finlandii (7%).

W Polsce powierzchnia gospodarstwa ekologicznego lub przedstawiającego się na produkcję ekologiczną jest na ogół niewielka. Według danych z 2003 r. spośród ogólnej liczby 2286 gospodarstw z certyfikatem i w trakcie starań o jego uzyskanie aż 619 (27,1%) posiadało powierzchnię do 5 ha, zaś 613 (26,8%) – pomiędzy 5–10 ha. Gospodarstwa większe, o powierzchni powyżej 50 hektarów (199), stanowiły tylko 8,7% ogółu skontrolowanych gospodarstw [9]. Oznacza to, że większość produkcji ekologicznej pochodzi z małych gospodarstw. Gospodarstwa takie oferują stosunkowo małe partie towaru. Poza tym takie małe gospodarstwa nie mają dość środków finansowych, np. na zakup urządzeń mogących podnieść atrakcyjność oferowanego towaru. W Polsce brakuje też lobbingu na rzecz żywności ekologicznej. Konsument powinien być gruntownie informowany o zaletach tej żywności. Poza tym zdarza się, że handlowcy zachęcają klientów do zakupów w nieuczciwy sposób, reklamując swoje produkty jako „zdrową żywność” lub „produkty ekologiczne”, chociaż produkty te nie posiadają stosownego certyfikatu. Takie przypadki powodują, że spada zaufanie konsumentów co do wartości żywności ekologicznej.

W Polsce poważnym problemem jest także brak zorganizowanych kanałów dystrybucji żywności ekologicznej. Niemal każdy, kto chce sprzedawać żywność ekologiczną w swoim sklepie, musi na własną rękę dotrzeć do przetwórców. Producenci to na ogół właściciele małych gospodarstw, którzy wytwarzają nie-

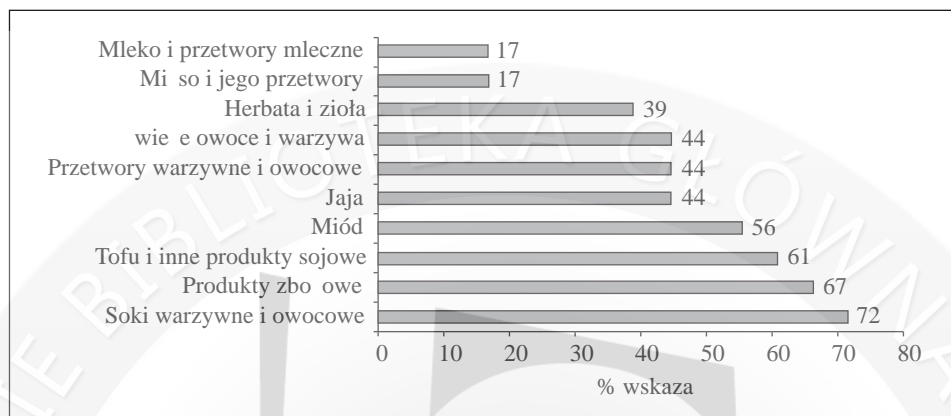
wielkie ilości towaru, którego nie opłaca się dostarczać na dalsze odległości. Bardzo ważny jest zatem kontakt z odbiorcą „lokalnym”, posiadającym sklep w stosunkowo niewielkiej odległości od gospodarstw

W większości przypadków żywność ekologiczna trafiająca do obrotu dostępna jest w sklepach specjalistycznych lub w zwykłych punktach handlu na specjalnie wydzielonych stoiskach, odpowiednio oznakowanych. Liczba sklepów z żywnością ekologiczną w Polsce jest stosunkowo mała (szacuje się że jest ok. 100 specjalistycznych sklepów). Niestety, jak wykazały ogólnopolskie badania ankietowe, z ich zaopatrzeniem bywa różnie. Mimo deklarowanej w nazwie czy ofercie handlowej sprzedaży żywności ekologicznej, tylko 49% ankietowanych sklepów miała te produkty w ciągłej sprzedaży, a 17% sezonowo – od września do marca. Aż 34% badanych sklepów nie miało, mimo deklaracji, żywności ekologicznej w sprzedaży lub sprzedawało produkty pseudoekologiczne, nie posiadające żadnych certyfikatów, powodując tym samym dezorientację konsumentów. W badanych sklepach żywność ekologiczna stanowiła tylko część oferowanego asortymentu. Pozostałe to m.in. żywność dietetyczna, np. produkty o obniżonej zawartości cukru, bezglutenowa, zamienniki mleka bądź mięsa, herbaty ziołowe itp. Poza tym oferta produktów ekologicznych na polskim rynku jest niepełna – w ofercie sklepów ekologicznych dominują bowiem warzywa, owoce, kasze i mąki razowe, brakuje natomiast produktów wysoko przetworzonych (tymczasem w Niemczech można kupić ekologiczne dżemy, musztardę, ketchup, majonez, a nawet piwo). W Polsce niewiele jest firm zajmujących się przetwórstwem ekologicznej żywności, mimo że liczba certyfikowanych przetwórci wzrosła z 16 w 2002 r. do 22 w 2003 r. [4, 6, 15].

Przykładowy asortyment ekożywności dostępnej w sklepach na terenie Warszawy ustalony na podstawie badań przeprowadzonych wśród warszawskich detalistów w 2003 r. przez B. Barańską przedstawiono na rys. 4.

Aż 83% konsumentów skarżyło się na brak ekologicznych przetworów dla niemowląt i dzieci, 39% – na brak świeżych warzyw i owoców, a 33% – na brak przetworów mlecznych. Sprzedawcy w sklepach ekologicznych za najczęstsze powody takiego stanu podawali brak producentów (39%) oraz zbyt małą powierzchnię sklepu (22%) [19].

Zgodnie z obowiązującymi w Polsce przepisami, tj. ustawą o rolnictwie ekologicznym i Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w sprawie znakowania środków spożywczych, produkt może zawierać określenie „wyprodukowano metodami ekologicznymi” pod warunkiem posiadania atestu potwierdzającego sposób produkcji. Rozporządzenie to zabrania używania określeń: „zdrowy”, „bezpieczny”. Taki system oznakowania produktów odpowiada przepisom obowiązującym w krajach Unii Europejskiej, zgodnie z Rozporządzeniem w sprawie rolnictwa ekologicznego oraz oznakowania jego produktów i środków spożywczych nr 2092/91 z dn. 24 czerwca 1991 r. [11, 12, 18, 21].

Rys. 4. Procentowy udział poszczególnych grup produktów ekologicznych w asortymencie badanych sklepów

Źródło: [19].

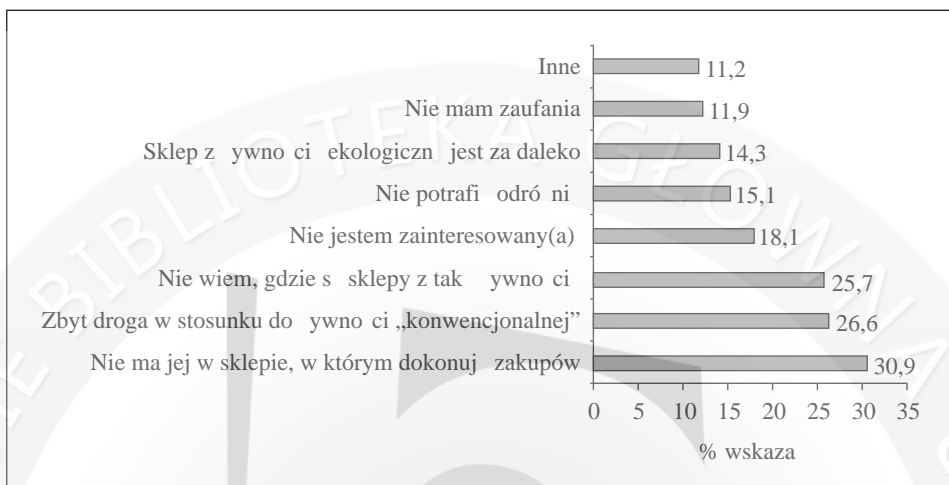
Gwarancją, że produkt został wyprodukowany metodami ekologicznymi, jest etykieta produktu, która musi zawierać [7]:

- nazwę produktu,
- numer atestu,
- adres producenta,
- symbol jednej z organizacji atestujących.

W Europie według ogólnych szacunków z 2002 r. jest już 80 mln konsumentów zainteresowanych nabywaniem żywności ekologicznej, a przy tym skłonnych zapłacić za nią więcej niż za żywność konwencjonalną. Ludzie ci, w większości osoby dobrze wykształcone i dobrze sytuowane, określani są mianem generacji eko [15].

Badania ogólnopolskie dotyczące nabywania i konsumpcji żywności ekologicznej wykazały, że kupuje ją tylko 10% polskich konsumentów, przy czym zaledwie 1% robi to często, czyli przynajmniej raz w tygodniu. Zainteresowanie żywnością ekologiczną przejawiają w większości ludzie młodzi w wieku 20–44 lata, którzy stanowią 67% populacji dokonującej zakupu tego rodzaju żywności, oraz osoby w wieku 45–65 lat z wykształceniem średnim lub wyższym (odpowiednio 70% i 19% respondentów) [7].

Najczęściej wymieniane przeszkody w realizacji popytu na ten rodzaj żywności to brak sklepu z żywnością ekologiczną w pobliżu miejsca zamieszkania, mały wybór dostępnej żywności ekologicznej oraz jej zbyt wysoka cena. Produkty rolnictwa ekologicznego są średnio o 30–80% droższe od ich konwencjonalnych odpowiedników, a dla większości polskich konsumentów, jak wynika z prowadzonych badań, do zaakceptowania jest cena wyższa o 10–25% [15].

Rys. 5. Czynniki powodujące brak zainteresowania zakupem żywności ekologicznej
Źródło: [19].

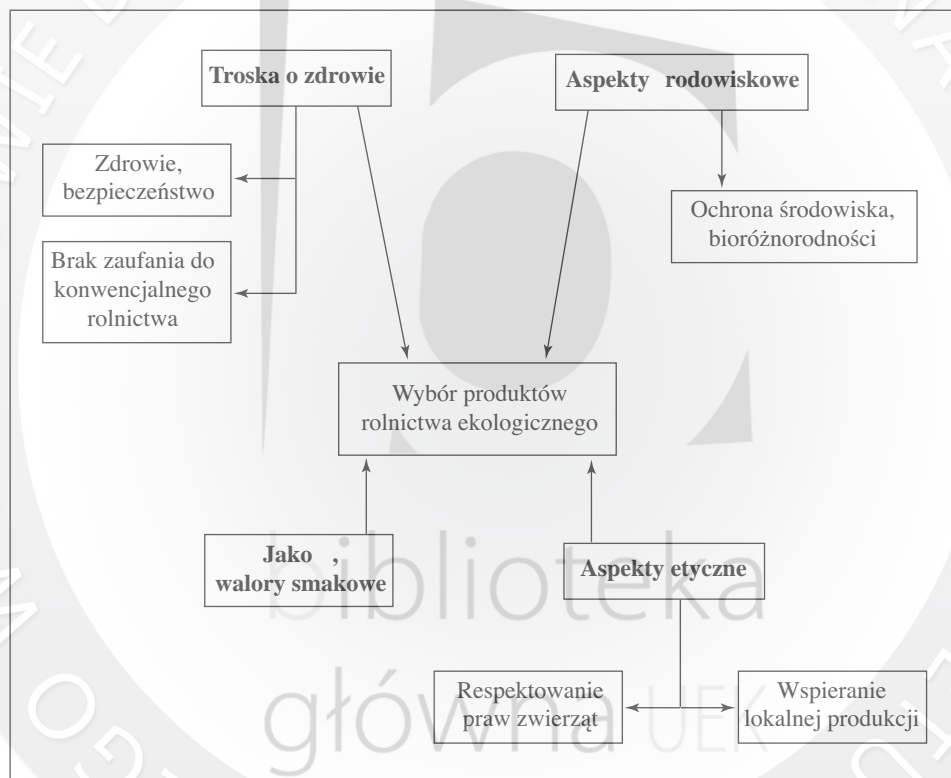
Konsumenci żywności ekologicznej przekonani są o jej wyższej wartości w stosunku do żywności konwencjonalnej:

- 93% z nich uważa, że zawiera ona mniej skażeń chemicznych;
- 74% z nich sądzi, że posiada ona cenniejsze walory odżywcze, zwłaszcza większą zawartość witamin i składników mineralnych. W porównaniu z produktami konwencjonalnymi ekologiczna żywność, jak wynika z prowadzonych badań, zawiera więcej witaminy C, witaminy B2 (mleko), beta-karotenu (marchew, pory, chleb z ziarna ekologicznego), witaminy B1 (marchew, pieczywo), witaminy PP (chleb). W większości badanych produktów ekologicznych stwierdzono wyższą zawartość węglowodanów, produkty te cechuje też wyższa wartość biologiczna białka, mierzona zawartością niezbędnych aminokwasów. W stosunku do produktów „konwencjonalnych” warzywa i owoce ekologiczne zawierają więcej żelaza, magnezu, fosforu i potasu [7, 17, 19];
- dla 63% z nich istotny jest brak dodatku konserwantów, sztucznych barwników, polepszaczy, środków stabilizujących itp.;
- dla 37% z nich istotna jest chęć ochrony środowiska naturalnego;
- 15% konsumentów podkreśla lepsze własności przechowalnicze żywności ekologicznej [7, 13].

Czynniki decydujące w największym stopniu o wyborze przez konsumentów żywności pochodzącej z rolnictwa ekologicznego przedstawiono na rys. 6.

Z badań empirycznych wynika, że wśród motywów wpływających na wybór żywności ekologicznej najczęściej pojawiają się [3, 6, 7, 15]:

- bezpieczeństwo zdrowotne, a ściśle obawa przed niekorzystnym wpływem pozostałości pestycydów, antybiotyków, hormonów na zdrowie – istotne jest to aż dla 94% klientów sklepów ekologicznych w Polsce,
- wzrastająca świadomość ekologiczna społeczeństwa, a co za tym idzie, troska o środowisko naturalne – 66% wskazań,
- obawa przed nieznanymi jeszcze skutkami stosowania żywności modyfikowanej genetycznie (GMO) w produkcji żywności,
- walory smakowe produktów ekologicznych – 58% wskazań.

Rys. 6. Determinanty nabywania żywności ekologicznej

Źródło: [19].

Asortyment polskich produktów pochodzących z rolnictwa ekologicznego liczy 200–230 pozycji. Dla porównania w Niemczech klienci sklepów ekologicznych mogą dokonywać wyboru żywności ekologicznej spośród 10-krotnie większej liczby produktów ekologicznych [5, 7].

Największym zainteresowaniem wśród odbiorców żywności ekologicznej cieszą się przetwory zbożowe (kasze, otręby, płatki, makarony, mąki razowe, ciemne pieczywo) – ich zakup deklarowało 75–79% ankietowanych. Zakup świeżych warzyw i owoców deklaruje 55% badanych, ziół i herbat – 36%, a 14% nabywców regularnie wybiera mleko i przetwory mleczne. Najczęściej kupowanymi w Polsce produktami ekologicznymi są soki owocowe i warzywne oraz warzywa – 40%.

Warto podkreślić, że większość polskich konsumentów nie jest na trwale związana z rynkiem żywności ekologicznej, nabywa ją sporadycznie. Wynika to z braku dostatecznej oferty w miejscu zakupu produktów żywnościowych, czyli najczęściej w supermarkecie (twierdzi tak 70–80% ankietowanych).

Zarówno dla obecnych, jak i przyszłych konsumentów warunkiem wzrostu popytu na ekożywność są [4, 19]:

- upowszechnienie pojęcia „żywność ekologiczna” i zasad ekologicznej produkcji żywności (35,6%),
- upowszechnienie wśród konsumentów wiedzy na temat powiązania spożywanej żywności ze stanem zdrowia (26,6%),
- wprowadzenie i upowszechnienie rozpoznawalnego, jednoznacznie kojarzonego i wiarygodnego logo dla żywności ekologicznej – konieczna jest zakrojona na szeroką skalę akcja promocyjno-informacyjna (20,2%),
- promocja rolnictwa ekologicznego i jego produktów, szczególnie ich aspektów zdrowotnych i środowiskowych, przy udziale władz administracyjnych, placówek naukowych, doradczych i samych producentów (19,8%),
- poszerzenie asortymentu produktów z rolnictwa ekologicznego w całym systemie ich sprzedaży (15,2%),
- aktywizacja sprzedaży w supermarketach (13,8%),
- prowadzenie na szeroką skalę działań informacyjno-edukacyjnych wśród konsumentów, w tym reklama w prasie i telewizji (9,8%).

Od skuteczności wymienionych powyżej działań będzie zależeć stan rynku żywności ekologicznej w Polsce.

4. Żywność ekologiczna w świadomości mieszkańców Krakowa

W celu określenia świadomości mieszkańców Krakowa z zakresu żywności ekorolniczej przeprowadzono badania ankietowe na terenie miasta. Badania prowadzone były wśród losowo wybranych mieszkańców Krakowa w ich miejscu pracy, jak również w sklepach specjalistycznych oferujących wyłącznie żywność ekorolniczą, w celu przebadania osób świadomie nabywających tego typu żywność i osób „obojętnych” na żywność ekologiczną. Łącznie przebadano 100 osób z róż-

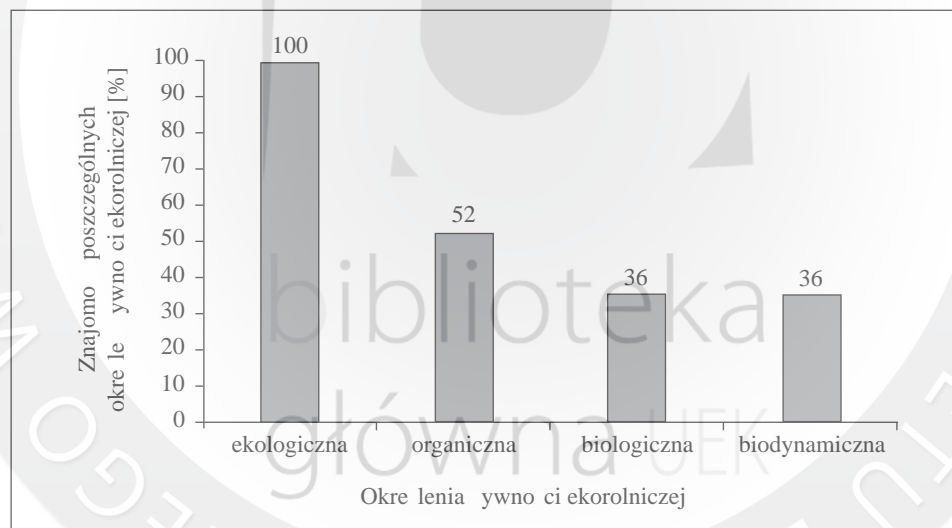
nicowanych pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz sytuacji materialnej. Wyniki opracowano statystycznie i poddano analizie merytorycznej.

Z uwagi na fakt, że badania prowadzone w punktach specjalistycznych i poza nimi dały bardzo zróżnicowane wyniki, omówiono je oddzielnie, gdyż ich uogólnienie dla całej próby nie odzwierciedliłoby stanu rzeczywistego.

Nabywcy żywności ekologicznej to ludzie dobrze wykształceni (80% posiada wykształcenie wyższe) i dość dobrze zarabiający (dochody 54% ankietowanych przekraczają 1500 zł brutto na jednego członka rodziny, z czego zarobki połowy z nich przekraczają nawet 2000 zł na członka rodziny).

Analiza wyników wykazała, że nabywców żywności ekologicznej charakteryzuje znacznie wyższy poziom świadomości z zakresu produkcji i przetwórstwa tego typu żywności, jak również troska i dbałość o środowisko naturalne w stosunku do nabywców żywności konwencjonalnej.

Najczęściej w świadomości nabywców żywność ekologiczna kojarzona jest z nazwą: „ekologiczna” (100% ankietowanych). Mniej znane są określenia „organiczna”, „biologiczna” czy „biodynamiczna” (rys. 7).

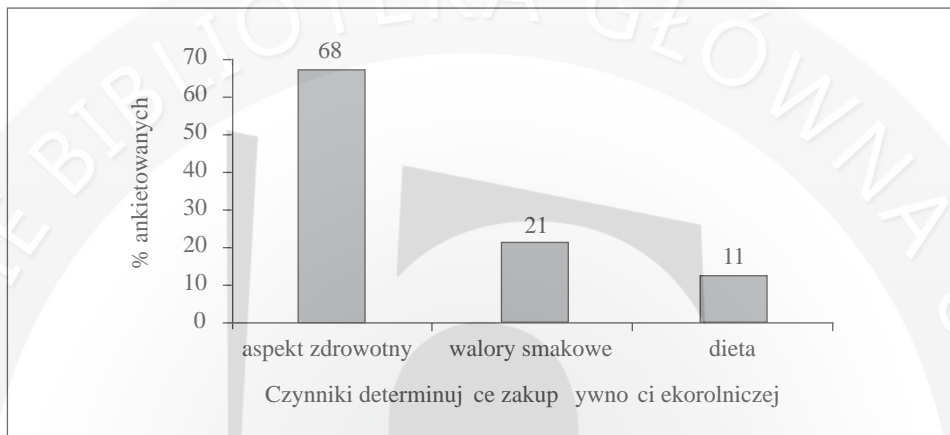

Rys. 7. Znajomość nazewnictwa żywności pochodzącej z upraw ekologicznych wśród nabywców tego typu żywności

Źródło: badania własne.

Jako przyczyny, dla których konsumenci wybierają tę właśnie żywność, najczęściej wymienia się aspekt zdrowotny (wyeliminowanie środków chemicznych, ograniczenie do minimum zanieczyszczeń). Pojawiają się również opinie dotyczące walorów smakowych, pod względem których żywność ekologiczna przewyższa tę

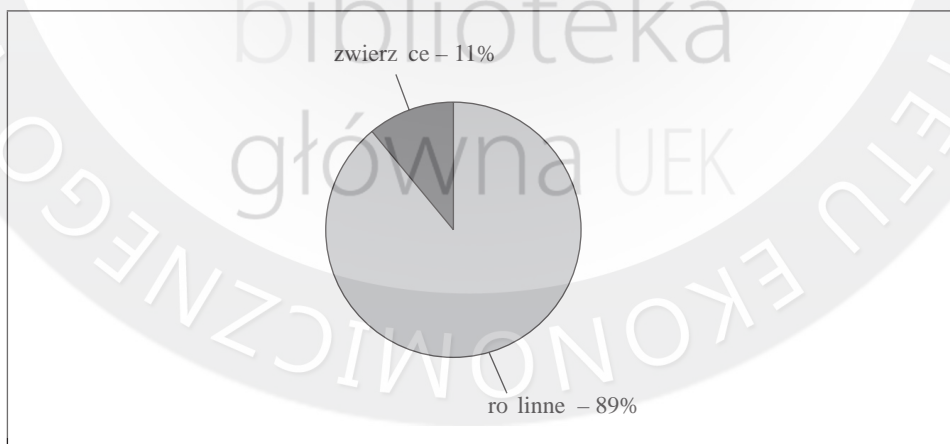
tradycyjną. Część nabywców natomiast tłumaczy swój wybór stosowaniem różnego rodzaju diet, w wielu przypadkach wynikających z nietolerancji przez organizm wybranych składników żywności tradycyjnej (rys. 8).

Rys. 8. Deklarowane przyczyny nabywania żywności ekologicznej

Źródło: badania własne.

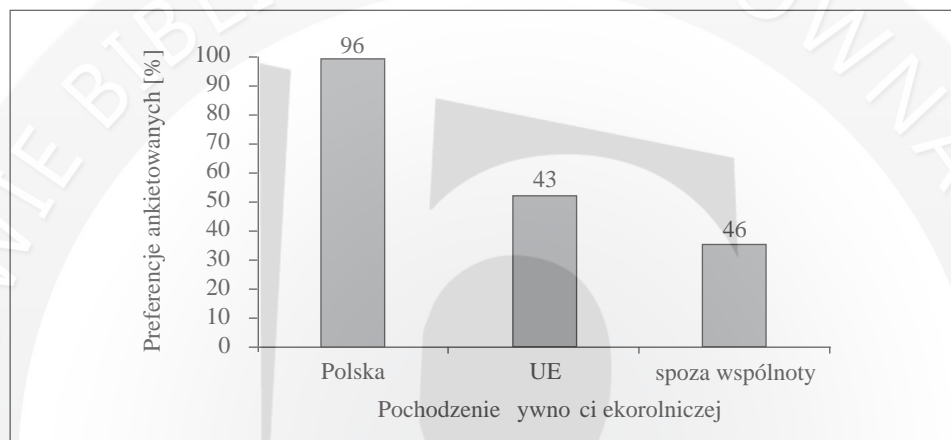
Pod względem użytych surowców najchętniej kupowana jest żywność pochodzenia roślinnego (89%), co stanowi pewien problem, jeśli chodzi o zrównoważenie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Tylko 11% deklaruje kupowanie żywności pochodzenia zwierzęcego (rys. 9).

Rys. 9. Deklarowane preferencje pochodzenia surowcowego żywności ekologicznej

Źródło: badania własne.

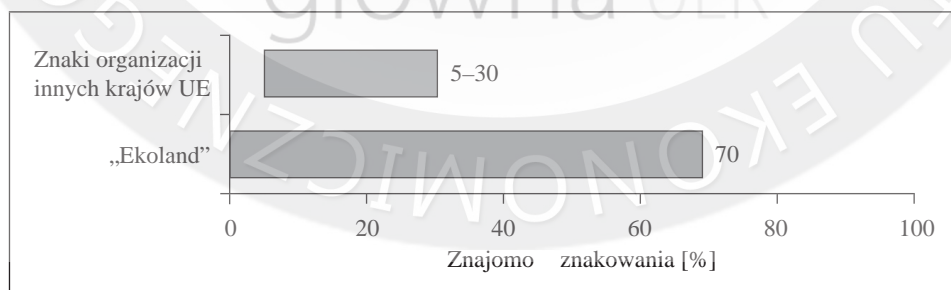
Wyraźne preferowanie żywności krajowej jest w dużej mierze odzwierciedleniem preferencji żywności pochodzenia roślinnego, której przeważającą część stanowią produkty świeże zaliczane do grupy szybko psujących. Spośród pozostałych grup konsumentów równie chętnie nabywają żywność pochodzącą z Unii Europejskiej, jak też z krajów spoza Wspólnoty (rys. 10).

Rys. 10. Deklarowane preferencje kraju pochodzenia nabywanej żywności ekologicznej

Źródło: badania własne.

Znakowanie ekologiczne nie ma, niestety, jeszcze tak dużego znaczenia, jak oczekiwałyby tego organizacje certyfikujące. Nabywcy kierują się częściej zaufaniem do sprzedawcy, wierząc w rzetelność jego informacji. Znacznie mniej uwagi poświęcają analizie sposobu znakowania produktów i znaczenia zamieszczanych symboli (krajowy znak ekologiczny przyznawany przez Stowarzyszenie „Ekoland” rozpoznało 70% badanych, natomiast wybrane znaki ekologiczne organizacji unijnych (takich jak AGÖL czy AMA) identyfikuje jedynie od 5% do 30% badanych (rys. 11).

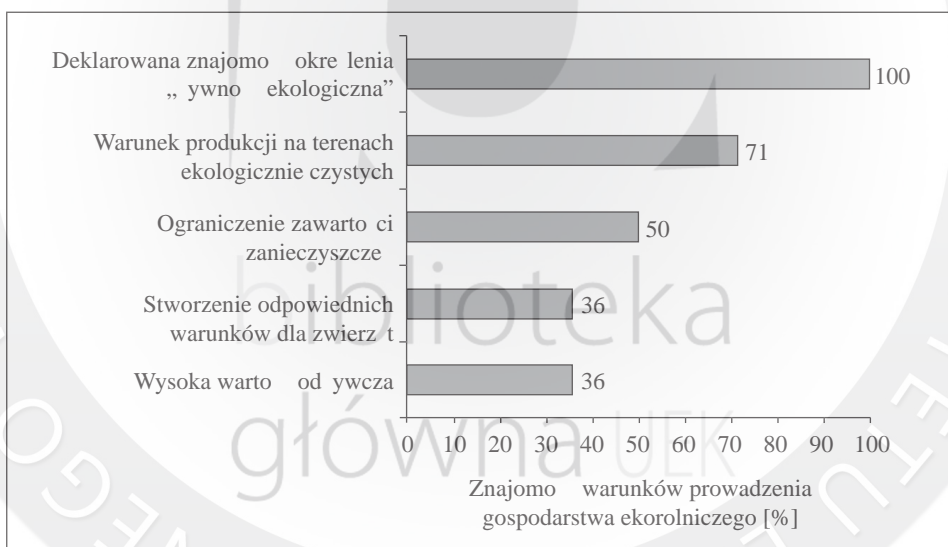

Rys. 11. Deklarowana znajomość znakowania żywności ekologicznej

Źródło: badania własne.

Wszyscy ankietowani nabywający żywność ekorolniczą potrafią prawidłowo określić warunki jej uprawy i przetwórstwa. Nadmienić należy również, że 80% klientów punktów z ekożywnością stanowią kobiety.

W przypadku nabywców żywności „konwencjonalnej” poziom świadomości z zakresu ekożywności jest znacznie niższy. Pomimo faktu, że 100% ankietowanych deklaruje znajomość określenia „żywność ekologiczna”, nie zdają oni sobie sprawy z rygorów wytwarzania tego typu żywności. Jedynie 71% z nich uważa za warunek konieczny produkcję rolną na terenach ekologicznie czystych, a 50% respondentów z tej grupy – ograniczenia do minimum zawartości zanieczyszczeń. Spośród respondentów 64% uważa za zbędne stworzenie zwierzętom hodowlanym środowiska zaspokajającego ich naturalne potrzeby i tyle samo osób nie wymaga od żywności ekorolniczej dostarczania do organizmu substancji o wysokiej wartości odżywczej. Świadczy to o nieznanym zagadnieniu produkcji żywności ekologicznej, a wskazuje jedynie na fakt kojarzenia pewnego nazewnictwa używanego często do określenia żywności nie mającej nic wspólnego z rolnictwem ekologicznym (rys. 12).

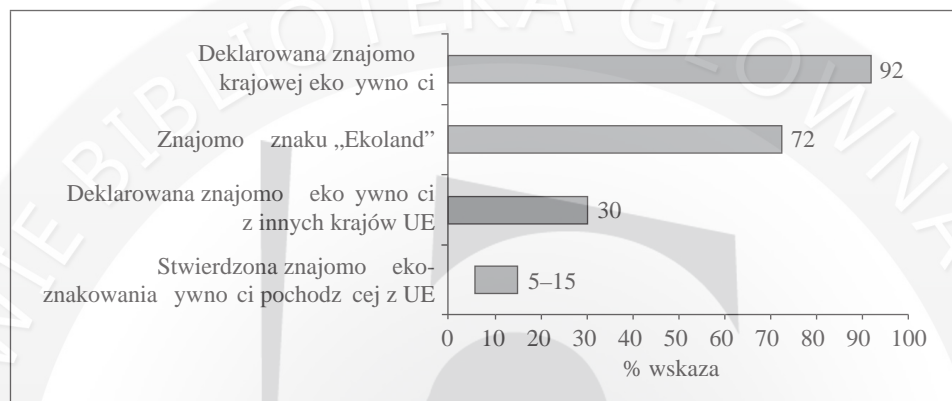

Rys. 12. Świadomość z zakresu warunków wytwarzania żywności ekorolniczej w grupie nabywców żywności konwencjonalnej

Źródło: badania własne.

Wiedza z zakresu znakowania ekologicznego jest równie słaba. Pomimo deklaracji 92% ankietowanych, że znana jest im żywność ekorolnicza produkcji krajowej, jedynie 72% rozpoznało polski znak „Ekoland”. Znaki unijnych organizacji

ekologicznych identyfikuje jedynie od kilku do kilkunastu procent ankietowanych, aczkolwiek aż 30% deklaruwało znajomość produktów pochodzących z krajów wspólnoty (rys. 13).

Rys. 13. Deklarowana i rzeczywista znajomość znakowania żywności ekologicznej w grupie nabywców żywności konwencjonalnej

Źródło: badania własne.

Na taki poziom świadomości wpływać może fakt, że tylko 26% ankietowanych deklaruwało wykształcenie wyższe, a 74% – średnie. Również zarobki w tej grupie ankietowanych plasowały się na niższym poziomie (60% posiada dochody poniżej 1000 zł brutto na członka rodziny). Niestety, dokładniejsze oszacowanie dochodów w przedziale całej badanej grupy jest niemożliwe w związku z faktem, że 18% ankietowanych odmówiło odpowiedzi na pytanie dotyczące dochodów.

5. Podsumowanie

Żywność ekologiczna nie zajmuje obecnie istotnego miejsca w diecie przeciętnego Polaka, co jest spowodowane brakiem świadomości co do jej zalet (warto zauważyć, że statystyczny Polak ze względu na niski poziom chemizacji rolnictwa ma dobre zdanie o żywności konwencjonalnej produkowanej w Polsce), zbyt wysoką ceną produktów ekologicznych oraz ograniczoną do niej dostępnością – słabo zorganizowany rynek zbytu, zwłaszcza zbyt mała liczba detalicznych punktów sprzedaży. Zauważalna jest jednak wraz ze wzrostem świadomości żywieniowej tendencja wzrostowa w tym zakresie.

Rosnący popyt na żywność ekologiczną to swoista forma protestu przeciwko globalizacji i zanikowi lokalnych tradycji. Z dostępnych badań wynika, że ok. 30% konsumentów jest generalnie zainteresowanych żywnością ekologiczną, tzn.

już kupuje bądź deklaruje chęć nabywania jej w przyszłości. Potwierdzają oni, że wato płacić więcej za produkty o wysokich walorach odżywczych, aby ograniczyć rosnące zagrożenia zdrowotne. Jednocześnie 60% konsumentów akceptuje ceny wyższe tylko o 5–10%, co wynika w znacznym stopniu z trudnej sytuacji ekonomicznej większości Polaków [7].

Konsumenci nabywający żywność ekorolniczą świadomi są zarówno rygorystycznych warunków wytwarzania tego typu żywności, jak i korzyści, jakie organizm ludzki z tego czerpie. Rozpoznają także w zadowalającym stopniu polskie znaki ekologiczne. Wybór żywności z rolnictwa ekologicznego to okazja do świadomego zrealizowania w praktyce postawy proekologicznej i przyczynienia się do walki z narastającymi problemami skażenia środowiska naturalnego i żywności.

Większość konsumentów nabywających żywność tradycyjną nie potrafi sprecyzować wymagań stawianych żywności ekorolniczej, jak również nie zdaje sobie sprawy z jej wartości żywieniowej oraz znaczenia etykietowania znakami „eko”.

Produkcja żywności ekologicznej ma szansę stać się ważnym segmentem rynku żywności w Polsce zorientowanym na konsumentów, dla których przy wyborze produktu żywnościowego istotne są aspekty zdrowotne, środowiskowe, etyczne i społeczne. Zakrojona na szeroką skalę akcja informacyjna i promocyjna dotycząca ekożywności, przy lepszym zorganizowaniu rynku zbytu, powinna w krótkim okresie przynieść widoczne efekty.

Literatura

- [1] *Codex Alimentarius. Food Hygiene Basic Texts*, FAO/WHO, Rzym 1997.
- [2] *Codex Alimentarius: Organically Produced Foods*, FAO, Rome 2001.
- [3] Krzemiński A., *Żywność ekologiczna*, „Polityka” 2001, nr 7.
- [4] Łuczka-Bakuła W., *Przeobrażenia na rynku żywności ekologicznej*, „Przemysł Spożywczy” 2004, nr 1.
- [5] Łuczka-Bakuła W., *Zmiany w dystrybucji żywności ekologicznej w Unii Europejskiej*, „Handel Wewnętrzny” 2004, nr 1.
- [6] Łuczka-Bakuła W., Piasny J., *Problemy tworzenia i funkcjonowania rynku żywności ekologicznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1997, nr 3.
- [7] Pilarski S., Grzybowska M., Brzeziński M., *Rynek żywności ekologicznej*, Wydawnictwo WSA, Łomża 2003.
- [8] Popek S., Koteria M., Filip A., *Kryteria oceny jakości żywności ekologicznej*, Zeszyty Naukowe Akademii Morskiej w Gdyni, nr 48, Gdynia 2003.
- [9] Rembiałkowska E., *Rolnictwo ekologiczne a krajobraz rolniczy i jakość żywności*, „Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego” 2001, nr 2.
- [10] *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w liczbach*, Raport MRiRW, www.minrol.gov.pl, Warszawa 2004.
- [11] Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 15 lipca 1994 r. w sprawie znakowania środków spożywczych, Dz.U. nr 86.

- [12] Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 z 24.06.1991 r. w sprawie rolnictwa ekologicznego oraz oznakowania jego produktów i środków spożywczych.
- [13] Runowski H., *Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego*, SGGW, Warszawa 1997.
- [14] Siebenneicher G.E., *Podręcznik rolnictwa ekologicznego*, WNT, Warszawa 1997.
- [15] Szołtysek K., *Zarys problematyki żywności ekologicznej*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2004.
- [16] Śmiechowska M., *Studia nad produkcją, jakością i konsumpcją żywności ekologicznej*, Wydawnictwo Akademii Morskiej, Gdynia 2002.
- [17] Śmiechowska M., Newerli-Guz J., *Zachowania rynkowe konsumentów żywności ekologicznej. Konsument i jego zachowania rynkowe*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2000.
- [18] Ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 16 marca 2001 r., Dz.U. nr 38.
- [19] Żakowska-Biemans S., *Rynek żywności ekologicznej w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003.

Ecological Food in the Consciousness of Poles

The objective of the work was to determine Poles' level of interest in ecological food, their understanding of basic notions connected with such products and their knowledge of labels which are to enable people distinguish ecological food from conventional foodstuff. Attention is focused on the level of consciousness, as regards ecological food, of the inhabitants of Cracow because according to the available literature the average consumer of ecological food lives in a big town, he has got a secondary or higher education and his income per family member is higher than the average income, or he is a pupil or a student, which is the result of ecological education at schools and universities. For the purpose of the research questionnaire surveys were carried out. They concerned the knowledge of legal regulations, manufacturing methods and labelling of ecological food. The results of the surveys are presented and discussed in the paper.

biblioteka
główna UEK